

DOLEŽAL, Miloš: *Jako bychom dnes zemřít měli*
Nová tiskárna Pelhřimov, Pelhřimov 2012, 446 stran

Málokterému tématu moderních církevních dějin naší země je věnováno tolik samostatných publikací jako tzv. číhoštskému zázraku. Zdálo by se, že téměř vše už bylo napsáno, ale Miloš Doležal svou novou publikací tento názor rozhodně vyvrátil, o čemž svědčí umístění jeho nové práce na prvním místě v literárních anketách *Knihy roku v Lidových novinách* a v *Katolickém týdeníku*.

Na rozdíl od starších děl se autor nevěnuje pouze samotnému zázraku a následnému osudu P. Josefa Toufara, ale klade si za cíl zmapovat celý jeho život a vytvořit tak jeho první ucelený životopis.

Předmluvu ke knize napsal kardinál Dominik Duka, který vyzdvihuje Toufarův obraz jako kněze žijícího mezi lidmi a pro lidi – sloužícího bohoslužby, vyučujícího náboženství, člověka se sociálním cítěním a pochopením pro starosti běžného venkovana člověka z Vysočiny. Člověka, který nebyl žádným radikálním oponentem totalitních režimů, přesto byl lidem oporou jak za nacismu, tak za komunismu. Arcibiskup popisuje také svůj osobní vztah k němu a svůj pohled na jeho mučednictví.

Prolog ke knize představuje mrazivá, trpká epizoda, kdy neteř číhoštského kněze po čtyřletém marném pátrání po osudu strýce navštíví příslušníci StB a sdělují jí značně vyľhanou formou jeho osud. Následně považují případ za uzavřený.

Téměř dvě třetiny textu tvoří chronologicky řazený životopis P. Josefa Toufara. Je zde zachyceno jeho dětství, rodokmen rodiny a rodinná situace. Informace o životě P. Toufara jsou vždy včleňovány do širšího kontextu doby, života obce a farnosti. Autor detailně líčí poměry v jeho rodném Arnolci a sleduje vliv výrazných osobností, které jej ovlivnily a formovaly. Toufarovo dětství je poznamenáno několika tragickými událostmi – úmrtím matky v osmi letech jeho věku, zřejmě na následky značné zátěže v domácnosti, rodinném hospodářství a hostinci, vedeném otcem. Další ranou pro rodinu byla smrt jeho bratra Bohuslava na zápal plic. Další sňatek Toufarova otce nedopadl příliš šťastně a nová hospodyně spíše přispěla k úpadku hospodářství.

Není bez zajímavosti, že mladý Josef po obecné škole a čase stráveném v rodinném hospodářství absolvoval také vojenskou službu – po zjištění srdeční vady z ní však byl brzy propuštěn. O jeho veselé povaze svědčí skutečnost, že hrál na basu v arnoleckém hudebním souboru. Po úmrtí otce v roce 1927 pomáhal bratrovi s hospodařením a rozhodl se rozšířit si vzdělání na Odborné hospodářské škole v Polné.

Zásadní změna u něj nastává v 26 letech, kdy se rozhoduje pro kněžství – autor popisuje tuto událost také formou citace vzpomínky kněze, jemuž se Josef se svým záměrem svěřil. Toufarova studentská léta na gymnáziu v Německém Brodě jsou zachycena pro změnu i slovy jeho spolužáků. Mnohdy se jedná o kuriózní situace, například setkání mohutného šestadvacetiletého muže s primány v jedné třídě. Z řady svědectví vysvítá jeho přátelská povaha – účast na studentských radovánkách, recepších, výletech, ale především trpělivost, svědomitost a vytrvalost na cestě ke kněžství. Tyto vlastnosti velmi potřeboval při svém trápení s jazyky a matematikou, jež ho přinutila dokonce k přestupu na gymnázium do Chotěboře. Zde jej výrazně ovlivnil pedagog, kněz a básník František Xaver Bošтік.

V roce 1934 jej postihla další tragédie – na následky úrazu ve stodole zemřel bratr Stanislav. Toufar dokonce zvažoval ukončení studia, aby se mohl postarat o švagrovou a její tři děti. Vdova se nakonec znovu provdala, přesto ji nepřestává podporovat a děti k němu udržují vřelý vztah, bližší než k novému otci. V roce 1935 maturuje a vstupuje do kněžského semináře v Hradci Králové. Jeho bohoslovecká studia jsou zachycena pohledem spolužáků, např. P. Víta Tajovského. Ze svědectví vyplývá, že mu studia nijak zvláště nešla, ale vše vyvážil svou pílí a houževnatostí. O jeho obětavosti a nasazení pro druhé vypovídá fakt, že v semináři dělal po zkušenostech z vojny zdravotníka.

Dne 29. 6. 1940 byl vysvěcen biskupem Mořicem Píchou na kněze. Doležal si všímá zajímavého paradoxu jeho života – jeho cesta ke kněžství trvala dlouhých 12 let, zatímco kněžské povolání mu bylo dopřáno vykonávat necelých 10 let. Průběh Toufarovy primice je ukázkou detailní autorovy sondy, zdařilé a výstižné rekonstrukce průběhu události.

Toufarovo působení v Zahrádce je zcela naplněno plodnou prací, jak se dozvídáme z citací z obecní kroniky, svědectví farníků či jeho dopisů do rodného Arnolce. Práce ve farnosti, na školách, sociální činnost – podpora sirotků, mladých lidí s jejich studijními starostmi. Praktická – duchovní i finanční podpora, inspirovaná sv. Janem Boscem, nikoli sentimentální řečnění. Příkladná kněžská skromnost a střídmost – zříká se peněz za křty a pohřby od chudých lidí, dělí se s potřebnými v době válečné nouze o jídlo a textilie.

Osobnost P. Toufara vyznívá ze svědectví pamětníků velice lidsky a nenuceně – sportuje s mládeží, přestože není příliš obratný, zastaví se u farníků na kus řeči, zahraje karty, pomůže při práci na poli. Rozumí venkovským lidem a žije s nimi. Není typem hloubavého teologa, žádný intelektuál, ale ví, jak má lidi v kostele oslovit, o čemž vypovídají úryvky z jeho kázání. A o tom, že inspiruje, není pochyb – z jeho farnosti se pro kněžství rozhodují tři mladí muži.

Autor popisuje události 2. světové války na Zahrádecku a jejich dopad na obyvatel – rekvizice, zatčení, odboj, popravy, okolnosti osvobození. Není to však samoúčelné – jak se dozvídáme, P. Toufar často stojí při těch, kteří jsou těmito pohromami postiženi.

Po válce se úspěšně angažuje ve prospěch zřízení měšťanské školy v obci a je jedním z iniciátorů otevření gymnázia v Ledči nad Sázavou, pouští se do oprav kostelů a objektů své farnosti, politicky se angažuje v Československé straně lidové. Autor cituje jeho varování před komunismem z roku 1946. Díky svému organizačnímu talentu zakládá ve farnosti Sdružení katolické mládeže (SKM) s více než 100 členy a pravidelnou účastí až 300 osob na jeho akcích. Spojuje v něm studenty, učně, žáky z širokého okolí. Pořádá pravidelné schůzky na faře, organizuje duchovní přednášky, misie, taneční kurzy, kurzy šití, divadla, výlety, slavnosti dožíněk, Selskou jízdu. Pomáhá mladým s jejich starostmi. Svou úspěšností u mladých se stává trnem v oku místním komunistům, kteří neúspěšně paběrkují se svým Československým svazem mládeže.

Brzy po únoru 1948 je vznesen požadavek předsedy OAV NF v Ledči nad Sázavou Jaroslava Konopky na královéhradeckou konzistoř, aby zařídila Toufarovo přeložení ze Zahrádky do Číhoště. Průběh tohoto procesu je zachycen v knize citacemi

z obecní kroniky, objevují se zde výhrůžné a imperativní instrukce OAV NF, jsou zde dokumentovány také četné petice farníků a členů SKM proti přeložení Toufara, doložena je rovněž Toufarova obhajoba, zaslaná biskupské konsistoři. Přes její protest u Zemského národního výboru proti usnesení pléna OAV v Ledči nad Sázavou se nepodařilo uhájit setrvání P. Toufara v Zahrádce – bylo mu doporučeno, aby podal rezignaci na svůj úřad v Zahrádce a od 1. 4. 1948 byl ustanoven administrátorem v Číhošti.

Doležal zachycuje proměnu náboženských a církevních poměrů po únoru 1948 a do nich věleňuje peripetie Toufarovy kněžské cesty. Autor shromáždil jeho zajímavé charakteristiky, a to jak od farníků, lidí z obce i členů OAV NF v Ledči nad Sázavou – např. *Josef Toufar, člověk, který se stavěl proti republice, reakcionář. Člověk, který nemohl přijít komunistům na jméno.*

Doležal konstatuje, že přesun z poměrně rušné Zahrádky do menší Číhoště, spjaté s drsnějším klimatem a menší dostupností, přijal kněz podle svědectví přátel bez pocitů ukřivděnosti a jisté uskromnění mu nevadilo. Tímto pohledem autor otevřeně oponuje tehdejšímu pohledu místních komunistů a konstrukci StB, kdy kněz, jenž je přeložen na horší místo, se ve své zhrzenosti rozhodne vytvořit podvodný mechanismus, aby uškodil komunistickému režimu.

Toufar se v Číhošti rychle adaptuje, rozhodně neupadá do letargie, ale pouští se do činorodé práce – jeho obraz ve vzpomínkách pamětníků se podobá tomu ze Zahrádky – plánuje opravu fary, kostela, seznamuje se s místními farníky, mládeží, pracuje s místním SKM. Rozjíždí zde za pomoci přátel ze Zahrádky taneční kurzy a navazuje mezi oběma pobočkami SKM spolupráci. Organizuje brigády v okolí kostela, masově navštěvované dokonce i místními komunisty. Navazuje kontakty s místními evangelíky, respektuje je a váží si jejich tradice. Projevuje se opět velmi srdečně, přátelsky, nezištně – nebere poplatky za vyřizování úředních záležitostí od chudých lidí. S ohledem na větší vzdálenosti ve farnosti a limity jeho zdravotního stavu (srdeční vada) se rozhodne používat motocykl a kolo. Často má však technické problémy a podle pamětníků není příliš zručný. V dopisech svým přátelům, citovaných v knize, si však rozhodně nestěžuje na svůj úděl, netouží po lepším místě, bohatší farnosti.

Z jeho dopisů a vzpomínek farníků probleskuje kritický postoj ke komunismu. Staré babiče slibuje: *Až režim praskne, a to bude za chvíli – půjdeme si spolu zatancovat.* Doležal však dokládá, že kněz nevystupoval na veřejnosti a ve vztahu ke státním orgánům jako radikál. Zřejmě jej ovlivnila neblahá zkušenost přeložení na jiné místo. Autor také dokumentuje, že P. Toufar podepsal souhlas s prorežimní Katolickou akcí, později jej však na základě pastýřského listu arcibiskupa Josefa Berana odvolal. Zřejmě se nedozvíme, zda jej podepsal na nátlak, z nevědomosti, či z obavy před dalším postihem. Rovněž jeho postoj ke čtení pastýřských listů biskupů v červnu 1949 byl opatrný, první nepřečetl a druhý pouze s vypuštěním kritických pasáží vůči režimu. Doležal předkládá jeho charakteristiky z kartotéky krajského církevního tajemníka: *Nepřekáží církevní politice naší vlády, ale otevřeně není ochoten přiblížit se k budovatelskému úsilí našeho lidu.*

V poslední třetině textu jsou zobrazeny události Toufarova života v souvislosti s tzv. číhoštským zázrakem a jeho následky. Události v Číhošti onoho 11. prosince

1949 jsou popsány na základě Toufarovy výpovědi při vyšetřování ve Valdicích. V příloze jsou pak uvedeny výpovědi svědků, kteří viděli pohyb kříže během Toufarova kázání a dosvědčili jej během vyšetřování. Hektické dění ve farnosti – návštěvy stovek poutníků i zvědavců, vyšetřování SNB, postoj místních lékařů i předsedy ONV k zázraku – je popsáno slovy číhoštského kněze v korespondenci přátelům. V dopise bohoslovci Janu Zmrhalovi napsal, že nemá pro pohyb kříže žádné vysvětlení, a vylučoval sugesci účastníků bohoslužby.

Poté, co se mezi lidmi začalo povídat, že událost v Číhošti měla ohlašovat brzký konec komunismu, projevil P. Toufar prorocky obavu ze svého zatčení a uvěznění svědků zázraku. Autor uvádí zajímavé svědectví příslušníka StB Václava Dáni, který byl v lednu 1950 poslán do Číhošti, aby zde situaci monitoroval a pohyboval se zde jako „poutník“. Uvedl, že Toufar nebyl před prosincem 1949 systematicky sledován nebo připravován k zatčení.

Zatčení P. Toufara v noci z 28. na 29. 1. 1950, realizované gangsterskou formou únosu příslušníky StB, je popsáno slovy jeho neteře a farní hospodyně Marie Toufarové-Pospíšilové. Po převezení do Valdic následovalo 28 dní brutálního bití a mučení. Samotné vyšetřování může čtenář sledovat z výpovědí vyšetřovatelů, ale také dalších duchovních zatčených v souvislosti s číhoštskými událostmi, např. P. Tajovského. Zběsilé řádění a týrání Toufara vyšetřovatelem Ladislavem Máchou dokumentují výpovědi jeho kolegů, příslušníků StB.

Doležal se dotýká i velmi citlivého tématu – Toufarova obvinění z antipatie k ženám, homosexuality a pedofilie v dodatku č. 5 z 22. 2. 1950 k prvnímu výslechovému protokolu. Analyzuje Toufarův vztah k ženám a dospívá k závěru, že jeho sexuální orientace byla normální – měl kdysi známost s dívkou, rád s ženami také tančil, dobře s nimi ve farnosti vycházel. Autorovi se podařilo zajistit cenná svědectví těch, kteří jako mladí hoši podepsali, že je P. Toufar sexuálně zneužíval. Téměř všichni z nich toto křivé obvinění odvolali v 90. letech a vysvětlili, za jakých okolností své prohlášení podepsali – nátlak a obavy o osud blízkých.

Poslední hodiny života číhoštského kněze jsou čtenáři předkládány formou svědectví lékařského personálu a ošetřovatelek. Autor vyslovuje paralelu osudu Josefa Toufara a Jana Palacha, mimo jiné také proto, že oba byli v posledních okamžicích svého života paradoxně léčeni v Borůvkově sanatoriu, určeném prominentům režimu. Pohřbení P. Toufara v hromadném hrobě v Ďáblicích pod cizím jménem – *byl pohřben s chcípým slonem* – je příznačnou tečkou za neúspěšným pokusem StB připravit jej pro politický monstrproces, obvinít jej ze zkonstruování číhoštského zázraku a zdiskreditovat tak katolickou církev.

Přes evidentní neúspěch akce StB Doležal vyjmenovává různá využití případu v Číhošti komunistickým režimem – natočení filmu, proticírkevní publikace ve státních nákladech, posměšné alegorické vozy atd. V knize je rovněž nastolena otázka, již orgány MV řešily, a to, jak vysvětlit zmizení Toufara, případně jeho úmrtí. Jedna z variant StB počítala s tím, že by byl předstírán jeho útěk a zmizení, ale nakonec se od této varianty upustilo a bylo rozhodnuto nechat záležitost „na pokoji“ a nechat lidi zapomenout.

Text je doplněn rozsáhlým poznámkovým aparátem včetně medailonů zmiňovaných osob a rozšiřujících výpovědí či vzpomínek pamětníků a svědků.

Zcela unikátní je druhá část knihy, obrazová, jež obsahuje více než 300 fotografií týkajících se Toufarova života. Od mládí až po kněžské působení, chvíle s rodinou i přáteli. Objevuje se zde také úřední dokumentace, korespondence, výpovědi svědků zázraku, vyšetřovací protokoly, ukázky dobové proticírkevní propagandy či výpovědi příslušníků StB o číhoštském knězi a zázraku.

V dovětku knihy líčí autor svůj osobní vztah k tomuto tématu a P. Toufarovi, což souvisí s jeho blízkým vztahem k Vysočině. Číhošti a jejím mučedníkovi se věnuje více než dvacet let a zabýval se jimi už ve své diplomové práci. Životní cesty číhoštského faráře pro tuto publikaci sledoval dlouhodobě, prošel materiály v Archivu bezpečnostních složek, Vojenském historickém archivu, Státním okresním archivu v Havlíčkově Brodě, využil prameny církevní provenience, archivy gymnázií i obecní kroniky. Měl možnost setkat se s desítkami svědků Toufarova života, mezi nimi i s řadou klíčových, např. s neteří P. Toufara, instrumentářkou Růženou Kozlovou, tedy ošetřovatelkou asistující u jeho operace několik hodin před jeho úmrtím, opatem Tajovským aj. Byl rovněž přítomen soudnímu přelíčení s vyšetřovatelem L. Máchou v roce 1998. Opakovaně navštívil místa spjatá s životem číhoštského martyra. Autor přiznává, že jeho pohled na tzv. číhoštský zázrak – pohyb kříže v kostele – se v průběhu bádání měnil: od hypotézy, že se jednalo o provokaci StB, k pohledu totožnému s P. Toufarem – racionálně nevysvětlitelný úkaz.

Práce Miloše Doležala navazuje na předchozí práce historiků věnované číhoštskému tématu. Na rozdíl od nich se však nesoustředí pouze na tematiku zázraku a Toufarovo martyrium, ale přináší plastický a komplexní pohled na celý jeho život. Ocenění v knižních anketách není náhodné.

♦ Vojtěch Vlček